

Äkke orad hetiidi metafoorikas

Jaan Puhvel

Olematuse mõiste on varmast vaevanud inimkonda juba varasest saadik, kajastudes hiljem ontoloogiliselt *Rigveedast* Artur Alliksaareni: *Na asat āsīt no sat āsīt tadānim* — ‘Kord polnud olematust ega olnud olemist’; „Olematus võiks ju ka olemata olla“. Sellega seotud lohutu tunnetus on köitnud sõnaseadet *Gilgamešist* ja *Sinuhest* saadik, käivitades aga ka Rooma Lucretius Caruse ja Tarsuse Saulus-Pauluse trotslikke vastulauseid: *Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum* — ‘Surm pole seega miski ega puutu meisse üldse’; *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον* — ‘Kus on, surm, sinu torge?’. Aga see laad ei piirdu epikuurluse ega kristlusega. Sarnasest „astla vastu“ kõnekäänust on veelgi varasem näide hetiidi kirjasõnas, mida püüan lühidalt tutvustada.

Teatud tekst¹ reastab ridamisi puust (GIŠ) põllutööriistu: *APIN-an sarpan iugan ishawar* — ‘ader, äke, ike, rakend’. Viimane adra-ikke ühend on nagu kreeka *ἀροτρόν τε και ζυγόν*. Tegemist pole küll agronoomse, vaid rituaalse seosega, kus teatav loitsija võiab neid riistu „hea õliga“ (*IŠTU YÀ DÛG.GA iskizzi*). Teiseski tekstis² juuakse pidulikult adra ja äkke auks. Teisal on aga selgesti juttu tegelikust kasutusest, näiteks³ *ser-a-ssan*^{GIŠ} *sarpas hasduir merranda warnuzi* — ‘seepeale põletab ta äestuse närbunud hagu’.

Tähelepanu väärib aga teinegi rituaalne seos, nimelt palvelus ajal, kui Hatimaa oli laastatud katkust (*hinganaz damastat*) ja surm pidas rohket

¹ Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler. Erg. 1, IV, 32–33.

² Keilschrifturkunden aus Boghazköi (KUB), 10.92, V, 13.

³ Verstreute Boghazköi-Texte, 24, III, 29–31.

lõikust (*akkeskittat*).⁴ Näiteks *nu-kan*^{URUDU} *ZI.KIN.BAR-as*^{GIS} *sarpaz kunkuweni nu-mu*^{DIM URU} *Hatti EN-YA huisnut* — ‘Raputagem orad äkkest! Hati piksejumal, mu issand, päästa mind!’⁵ või *n-asta*^{URUDU} *sepikkustas*^{GIS} *sarpaz kunku[weni] nu* *DINGIR.MEŠ ANA KUR*^{URU} *Hatti genzu namma da[ttin]* — ‘Raputagem orad äkkest! Jumalad, heitke taas Hatimaale armu!’⁶ Väljend tundub olevat pärimuslik ja tavapärane — metafoorne saatusliku teraviku nüristamine, vasest orade äkkest eemaldamine sümboolse vastumeetmena katku piltliku tööriista laastavale tegevusele. Selline lammutus sarnaneb adra purustamisele ja põletusele kuninglikus matuseriituses,⁷ sest ka ader võis olla surmavahend nii hetiidi kui hiliskultuurides,⁸ ja katku „külvamine“ on üldtuntud mõiste paljudes paikades.⁹

Puust äkked olid seega juba pronksiajal varustatud metallist teravikega. Hilisemast muinasajast meenub Hesychiose talletatud kreeka sõna *όξίνα: έργαλειόν τι γεωργικόν, σιδηροῦς γόμφους έχον* — ‘põllutööriist millel on raudsed orad’. Selle sugulusse kuulub ka laenatuna eesti *äke* (võrdluseks ladina *occa*, leedu *akėčios*). Hetiidi *sarpa-* omakorda ühtub etümoloogiliselt ladina tegusõnaga *sarpō* — ‘kärpima’, vanasaksa omadussõnaga *sarf* ‘terav’ ja sirbi (samuti laen!) nimetusega nii kreeka (*όρπη*) kui vene keeles (*сепн*). Eks sirbilgi ole meie kandis teatav kurjuse maine, ja talle ligidane vikat on üsna üldtuntud Surma ametiriist.¹⁰ Seega Pauluse sõnastusel korintlastele on küllaltki iidne süvalood, mida 4. sajandil piiskop Wulfila vahendas gootidele: *Hwar ist gazds þeins dauþu?*, ja hiljem Thor Helle sõnastas maarahvale: „Surm, kus on sinno astel?“

⁴ Muinasaja kirjanduse antoloogia. Koostanud Amar Annus. Tallinn: Varrak, 2005, lk 217–218, 338.

⁵ KUB, 14.10, IV, 19–21.

⁶ KUB 24.4, Vs. 13–14.

⁷ Heinrich Otten. Hethitische Totenrituale. Berlin: Akademie-Verlag, 1958, lk 78–79.

⁸ Muinasaja seadusekogumike antoloogia. Tõlge ja kommentaarid: Amar Annus, Kaspar Kolk, Jaan Puhvel, Janika Päll. Tallinn: Varrak, 2001, lk 172, 180; Matthias Johann Eisen. *Esivanemate ohverdamised. Toim. Ülo Tedre*. Tallinn: Mats, 1996, lk 12.

⁹ Eesti kohta vt Reet Hiiemäe. Eesti katkupärimus: Eesti muistendid. Mütoloogilised haigused I (Monumenta Estoniae Antiquae II). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1997, lk 105–114. Meenub ka Paul Rummo stalinlik läänevastane luulekogu *Katkukülvajad: Valik satüirilisi värsse 1942–1952* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1952).

¹⁰ Surmavikatit on seostatud vene katkupärimusega. Vt Вячеслав В. Иванов. Разыскания в области анатолійского языкознания, 3–8. — Этимология 1976. Москва: «Наука», 1978. Võrdluseks vt ka Jaan Puhvel. Hittite Etymological Dictionary, Vol. 4: Words Beginning with K (Trends in Linguistics. Documentation 14). Berlin: Mouton de Gruyter, 1997, lk 248–249.